

Santeri Alkion (1862—1930) yhteiskunnalliseen ajatteluun tutustussa saattaa hämmästyä sitä, että Alkio, joka yleensä uudistuksia ajaessaan kannatti varsin maltillisia, ennen muuta sovitteluun ja kasvattamiseen perustuvia menetelmiä, oli yhdessä asiassa tavattoman jyrkkä ja valmis pitkälle meneviin pakkotoimiin: raittiuden edistämisessä kieltolain ja sen ankaran toimeenpanon avulla. Alkio saattoi ivata liiallista uskoa lakeihin, "joita kukaan ei noudata"¹, mutta samalla hän oli tunnetuimpia ja kiivaimpia kieltolaki-miehiämme. Mistä tällainen epäsuhta? Käy ilmi, että alkoholikysymyksellä on Alkion ajattelussa aivan erityinen sija.

Vaikka Alkion alkoholipoliittisia näkemyksiä on monestikin kuvattu, niiden jäsentymistä hänen yleiseen yhteiskunnalliseen ajatteluunsa ei ole juuri pohdittu. "Perinteisten" Alkion elämäkertojen kirjoittajille kyse on itsestään selvästä ylevästä pyrkimyksestä (Liakka 1932; Mäki 1948; Tuomari 1971). Aulis J. Alanen taas sanoo kriittisesti, että "ajan mittaan kieltolaista kyllä oli tulla Alkiolle itsetar koitus". Hän huomauttaa vielä, että tässä asiassa Alkio saattoi esittää "purkauksia", joilla "tosimielessä ei ollut katetta Alkion aatemaailmassa", mutta enempää Alanen ei asiaa problematisoi (Alanen 1976, 635, 654).

¹"Uudistuslakien voima parantaa olemassaolevia yhteiskunnallisia ristiriitoja on tullut uskon asiaksi... Ellei ihmisyyden korkea päämäärä kirkastu meille yksilöinä ja pakoita toimimaan, turhaan me kansallisuudellemme tulevaisuutta valmistamme suunnittelemalla lakeja, joita kukaan ei noudata, ja palvelemalla jumalia, joihin kukaan ei usko" (Alkio 1919 a, 87,72).

Eräässä mielessä on kyllä aivan oikein korostaa, että raittius oli Alkiolle "sydämen asia" (Alanen 1976) tai että hän — niin kuin Jorma Kallenaution sanoo — "asennoitui kieltolakiin ennenkaikkea tunnepohjaisesti" (1979, 50). Nämä luonnehdinnat kuvaavat Alkion roolia kieltolaki- liikkeessä. Hänen raittiuskirjoituksistaan ei tapaa Väinö Voionmaan, Vihtori Karpion tai Viljo Hytösen erittelevyyttä. Hänen tyyliinsä on pikemmin karismaattisen profeetan, eikä raittiusaarnalta kysytä niinkään kylmää erittelevyyttä — tai ylipäänsä tieteellistä pätevyyttä — kuin moraalista tehokkuutta. Kieltolakiaate oli yksi niistä uudistusajatuksista, jotka Alkio omaksui ja joita hän sitten ajoi omalla voimakkaasti tunteisiin vetoavalla tavallaan. Asiasisältö oli yleensä raittiusliikkeen yhteistä tavaraa, muoto ja moralistinen paatos Alkiota. Tällä tavoin kysymys Alkion alkoholipoliittisen kannan jyrkkyydestä on suuressa määrin sama kuin kysymys siitä, miksi kieltolaki ylipäänsä sai Suomessa niin laajan kannatuksen.

Mutta Alkion alkoholipoliittisilla käsityksillä on samalla kiinnostava yhteys hänen muuhun yhteiskunnalliseen ajatteluunsa. Alkion yhteiskunnallisen ajattelun rakenne ikään kuin jättää sijan käsitykselle alkoholin tavattoman suuresta merkityksestä. Viinan kieltö ei ole Alkiolle mikä tahansa hyvä asia vaan aivan keskeinen avain yhteiskunnalliseen edistykseen ylipäänsä; kieltolaki sinänsä ei ratkaisisi kaikkia ongelmia, mutta ilman kieltolakia muut hyvät pyrkimykset ovat lähes tuomittuja epäonnistumaan. Alkion alkoholikäsituksesta ei voi johtaa hänen koko yhteiskunnallista ajatteluaan, mutta Alkion kieltolakikannalle

löytää kylläkin selviä perusteluja ja edellytyksiä hänen yleisiä yhteiskunnallisia prosesseja tarkastelevista kirjoituksistaan. Alkion yleisen yhteiskunnallisen ajattelun selitystä on etsittävä ennen muuta populismi-keskustelun tarjoamien välineiden avulla suomalaisen talonpojan yhteiskunnallis-taloudellisesta asemasta kapitalismin murrosvaiheessa (ks. Takala 1979 a, 1979 b); viinalle jää tuossa ajattelussa oma selvä sijansa.

"Suurin haitte sivistykselle"

Jo ensimmäisissä Pyrkijän numeroissa Alkio määritteli viinan paikan tavalla, joka pysyi periaatteessa samana koko hänen elämänsä ajan: "... mikä yleiseen tunnetuista kansallispaheista on, esimerkiksi meillä, silmään pistävin ja tekee sivistyksen levenemiselle suurinta haittaa. Meistä nähden on siinä suhteessa annettava juoppoudelle kunniapaikka" (Pyrkijä 3/1890, 38).

Ja kuten tunnettua Alkio itse koetti kaikin voimin käydä raivaamaan juuri tätä sivistyksen tärkeintä estettä. Sosiaaliministeriksi Alkio suostui juuri siksi, että saattoi päästä osallistumaan kielto-lain toimeenpanoon. Ja vielä kuolinvuoteeltaankin hän taisteli lujittaakseen jo murtumassa olevaa kieltolakirintamaa. Alkion näkemys oli, että juoppoudessa ei ole kyse "lievästä kulkutaudista" vaan "rutosta", että "juopottelu on rumimpia rikoksia ihmisyyttä vastaan" ja kielto-lain kiertäminen "kansallisrikos", ja hän todella toimi tämän näkemyksensä mukaisesti (Alanen 1976, 608, 659; Mäki 1948, 174—180).

Viina ja talonpojan sukutilan myynti

Alkion yhteiskunnallisen ajattelun toistuvimpia huolenaiheita on talonpoikien luopuminen ammatistaan, perintötilojen myynti; se on Alkiolle suunnilleen yhtä kuin talonpojan syntiinlankeemus (Takala 1979 a, 48). Yhdessä tärkeimmistä aatteellisista romaaneistaan, Patriarkassa, Alkio kuvaa kahta merkittävää talon-

myyntitapausta. Ensimmäinen tila joudutaan myymään sen takia, että perijä on vaimonsa vaikutuksesta sortunut juoppouteen ja tila on jäänyt hoitamatta. Toisessa tapauksessa viina ei ole välittömänä syynä. Isäntä on päinvastoin kaikin puolin esimerkillinen ja raitis talonpoikaispatriarkka. Tila täytyy myydä, koska isäntä joutuu vastaamaan vävynsä velan takauksesta. Vävy taas oli ryhtynyt kauppiaksi ja muun ohella kaupitellut myös olutta. Moraaliopetus on selvä, sen toteaa lainan takaajakin: "Minä olen tehnyt ihmisiä ja sukuani vastaan rikoksen siinä, että olen mennyt takaamaan sellaista toimintaa, jota sielussani aina pelkäsin ja vihasin" (Alkio 1927, 204).

Tavallaan yhtä olennaista kuin viinan läsnäolo näissä talonmyynneissä on sen puuttuminen Jaakko Jaakonpojan tilan kaupasta samannimisessä romaanissa. Tässä talonmyyntiin ei tunnu olevan mitään pakottavaa syytä, Jaakonpoika vain lienee sokaistunut tilansa arvon viisiin—kahdeksankertaistumisesta perintölunastusarvoon verrattuna. Mutta myynnin jälkeen hänessä herää uudestaan "maahenki" ja hän ostaa tilansa takaisin. Se onkin mahdollista, kun myyntirahat ovat säästössä. Jaakonpoika ei ole ryhtynyt mässäämään eikä juomaan. Esimerkiksi Keisaririkoksessa (1923) mainitaan vastakkainen tapaus: Kaupunkiin ajuriksi lähtenyt haikailee myymäänsä taloa, mutta hänellä ei ole enää rahaa eikä kykyä. "Murhe oli tehnyt miehestä juopon."

Toisinaan on korostettu tilattoman väestön juomisesta aiheutuneiden työ- ja järjestyshäiriöiden sekä vaivaishoidon lisäkustannusten virittäneen talollisia tiukan alkoholipolitiikan kannattajiksi (Sulkunen 1977; Viikari 1979, 95). Viittauksia ainakin häiriöihin Alkiolta voi kyllä löytää, mutta hänen päähuomionsa tuntuu kiinnittyvän talollisten itsensä juomiseen ja sen tuhoisuuteen. Ja kun muistaa, että Alkiolle talonpoikaisväestö merkitsi "varsinaista kansaa", valtion luotettavinta turvaa, isänmaan ydintä, näkee, että talollisten juoppous on Alkiosta mitä

vakavin vaara yhteiskunnan koko kehitykselle.

Alkion polemiikki kieltolain puolesta

Alkion kannanotot kieltolain vastustajien väitteisiin (näistä ks. esim. Kallenaution 1979, 38) kertovat paitsi Alkion taistelu mielen kiihkeydestä myös niistä asioista, joita hän piti olennaisina tässä yhteydessä. Puhe valtiontalouden verorahojen tarpeesta oli hänelle suututtavaa "Juu-daksen" ajattelua; vaatimus korvausten maksamisesta alkoholitehtailijoille oli moraalityöntä; viittaus Ranskan suhteiden vaikeutumiseen viinin tuonnin lopettamisen myötä edusti halua alistua itsenäiselle kansalle sopimattomiin ja vahingollisiin vaatimuksiin. Väitteisiin kieltolain tehotomuudesta käytännössä Alkio vastasi vertaamalla kieltolakia "Jumalan kymmeniin käskyihin", joita niitakin rikottiin kenenkään silti haluamatta niitä kumota, sekä arvostelemalla jyrkästi virkamiehiä velttoudesta kieltolain valvonnassa ja sivistyneistöä huonosta esimerkistä. Kieltolain esittäminen yksilönvapautteen puuttumisena ei Alkiota myöskään hätkähdyttänyt; hänestä tämä "porvarillinen elosteluvapaus" ei ollut vaaratonta vaan vahingoittavaa vapautta, johon kansanvallan täytyi voida puuttua. Tähän liittyy se, että Alkion mukaan raittiusliikkeessä "kohtuuden kantaa opittiin pian pitämään esimerkin kannalta juoppouteen lankeamisen yhtenä tärkeänä perussyynä" (Vppk 22. 6. 1909; Mäki 1948, 175; Alanen 1976, 639—640).

Kyse on tietysti osin raittiussaarnasta ja kiivaan polemiikin retoriikasta. Mutta samalla Alkio on aivan tosissaan, ja väitteet osoittavat, että kieltolain puolesta Alkio oli valmis puuttumaan vaikutusvaltaisten piirien varsin olennaisina pitämiin asioihin ja etuihin.

Kieltolaki kansanvallan perustana

Sosiaaliministeri Alkio antoi Ruotsin leh-dille haastattelun, jossa hän sanoi: "Jos kieltolaki kaatuisi, se merkitsisi samalla

kansanvallan häviötä ja kansakunnan siveellistä perikatoa ... se merkitsisi ... talonpoikain ja työväen valistusharrastusten, taloudellisten ja valtiollisten harrastusten vaihtumista kapakkajuttuihin ja harvoin vallan palaamista" (KLL 8. 1. 1920). Tämä ei ole ainoa lausunto eikä ainoa kausi, jolloin Alkio näkee kieltolain suorastaan kansanvallan välttämättömäksi edellytykseksi. Vuonna 1909, kun keisari oli jättänyt vahvistamatta Suomen eduskunnan hyväksymän kieltolain, Alkio sanoi, että Venäjän johtajat "taantumushumalassaan unohtavat, että heidänkään mässäysyönsä ei ole ikuinen". Alkion ajattelussa Venäjän herruus, keisarin valta ja "nautinnonhaluinen" kieltolain vastustaminen tuntuvat olevan hyvin lähellä toisiaan. Vuonna 1919 maasta oli saatu itsenäinen, se oli saanut tasavalta-laisen perustuslain (jota Alkio tunnetusti voimakkaasti ajoi) ja se oli säätänyt ja vihdoin pannut myös toimeen kieltolain.

Ei Alkio ole ainoa, jolle kieltolaki oli saanut kansallisen ja kansanvallan symbolin merkitystä — olihan kieltolaki suurlakon keskeisiä vaatimuksia — mutta se tuntuu sopivan Alkion ajatteluun erityisen hyvin. Monessa suhteessa samanlaisia — vaikkakin abstraktimpia — ajatuksen-kulkuja oli jo nuorella Alkiolla. Pyrkijässä (6/1892) Alkio esittää — tosin nimimerkillä — monista "historianteorioistaan" yhden, joka kuvaa ihmiskunnan kehitysvaiheet "nyrkkivallasta hengen valtaan"; välivaiheet "nyrkkivallan" jälkeen ovat "ylimysvalta", "virkavalta", "rahavalta" ja — "kansanvalta". Mutta kansanvaltakin joutuu maailmaa valloittaessaan turvaamaan "vanhojen valtojen" apuun. Vasta korkein valta, "hengen valta", on itseriittöinen. "Siinä on valta, jolla on voimia kukistamaan vallat, nyrkkivallasta kansanvaltaan, sillä se ei sorra ketään. Sitä ihailevat kaikki, sitä rakastavat kaikki ja siksipä se voittaakin kaikki — ihanteilla ja rakkaudella." — Tuskin tekee Alkion ajattelulle vääryyttä, jos sanoo, että tässä todettu "hengen valta" saa sittemmin ehdottoman raittiuden ja kieltolain vaatimuksesta yhden konkreettisen ehtonsa.

Ja jos tässä "kansan" ja "hengen" valta on esitetty vielä vastakkaisina, niin myöhemmin ne ovat Alkiolla toistensa edellytyksiä.

"Yläluokan juopottelu" ja luokkavalta

Alkiolle kieltolaki edusti talonpoikien ja työläisten nousua kohti valtaa, juopottelu ja kieltolain kiertäminen rappeutuvaa "ylimysvaltaa". Vuonna 1920 Alkio julkaisi Kieltolakilehdessä (17. 6.) tätä aihetta käsittelevän artikkelin, jonka nimi on tyypillisesti "Yläluokan juopottelu historiallisena kulttuuri-ilmionä" ja sisältö kvasiteoreettinen visio viinan merkityksestä "yläluokkien" sortumisesta ja uuden "kulttuuriaikakauden" tulemisesta. "On yleisesti tunnettu totuus, että kulttuurin nautintoviljelys kuluttaa yläluokkien moraalista ja fyysillistä voimaa", Alkio kirjoittaa. Ja nautintolähteistä pahimmat ovat "aina olleet juovutusjuomat". "Ainoa keino pitää yläluokat aseman herroina on siis: saada jatkuvasti uutta verta työvään ja talonpoikain keskuudesta nousukkaiden kautta." Mutta ylimysten tavat omaksuttuaan nämäkin "suvut" rappeutuvat.

Alkio siis uhkailee hallitsevien luokkien täydellisellä rappeutumisella ja häviämällä kuin helvetin tulella. Mutta miten tuho käytännössä tapahtuu? Estääkö juominen hoitamasta vallassa pysymiselle välttämättömiä toimia? Alkio itsekkin tuo esiin toisensuuntaisen todisteen: "yläluokat" eivät — toisin kuin työläiset ja talonpojat — usein sorru "rapajuoppouteen", heidän "orjuutensa rajoittuu vain nautintoa tuottavalle tasolle". Pelkkä viinan fysiologinen vaikutus ei siis yläluokkia suista. Mutta Alkiolla onkin selvästi mukana eräänlainen poliittisen uhkauksen ja luokkien selkkauksen momentti: "Heidän lankeemuksensa paljastuu räikeämmin vasta sitten, kun joudutaan ratkaisevaan taisteluun uuden ja vanhan kulttuurin välillä, kuten meillä nyt kieltolain voimaan astuttua... Kieltolakirikkomuksillaan hävittää yläluokka itseään alentaen yhteiskunnallista ar-

voaan, moraalisia ja fyysillisiä voimiaan siten jättääkseen aikanaan aseman ja vallan uusille, elinvoimaisemmille nouseville luokille." — Sama teema on esimerkiksi Alkion eduskuntalausunnossa pari vuotta myöhemmin: jos "parhaimmisto pullikoitsee" kieltolakia vastaan, tullaan se "uuden esivallan silmissä leimaamaan huonommaksi ainekseksi" (KLL 27. 4. 1922).

Näin kieltolaki on Alkion julistuksessa tärkeä momentti peräti yhteiskunnan luokkaluonteen mullistamisessa, uuden "parhaimmiston" ja sivistyneistön saamisessa rappeutuneen sijaan. Käytännön tasolla tällä julistuksella oli sellaisia vastineita, että suhtautumista kieltolakiin pidettiin yhtenä keskeisimmistä kriteereistä esitettäessä ehdokkaita tärkeisiin tehtäviin, kansanedustajaksi, maaherraksi, armeijan komentajaksi tai johonkin vähäisempäänkin virkaan.

Alkion voluntarismi

Alkio piti yhteiskunnan epäkohtia melko suorana seurauksena ihmisten vääristä asenteista, "materialistisesta" oman edun tavoittelusta. Jos hän puhuu onnettomista olosuhteista ihmisten kurjuuden syynä, niin silloinkin on yleensä kyse toisten ihmisten itsekkyyden luomista olosuhteista. Esimerkiksi maaseudun luokkaristiriitojen kärjistymisen syynä Alkio ei pitänyt talollisten ja maattomien objektiivisten etujen entistä avoimempaa yhteentörmäystä tavaratalouden kehittyessä. Hänestä tässäkin oli kyse ennen muuta itsekkyydestä ja rakkauden puutteesta isäntävään ja palvelijain, maan omistajan ja sen vuokraajan välillä. Tie yhteiskunnan uudistamiseen käy pahojen tavoitteiden voittamisen kautta, sen kautta että "yhteisyyden, kansakunnan, ihmiskunnan, ihmisyyden tarkoitusperiä syvimässä mielessä tavoitteleva arkityö" tulee ihmisten tietoiseksi elämäntyöksi. Ja tässä on keskeisellä sijalla omien himojen, halujen ja pahojen tottumusten hallinta. "Ensin pitää kaikkien arvonnauttimiseen pyrkiväin yhteiskunnan jäsenten olla

hyviä ihmisiä, ennen kuin voi edellyttää, että yhteiskunta heidän käsissään parani- si" (Alkio 1919 a, 8, 68, 71, 110).

Ja juuri tässä, yksilön tahdon, itsehillin- nän, itsekasvatuksen ratkaisevassa mer- kityksessä koko yhteiskunnan kehityksen suunnan kannalta, on myös paikka alko- holin merkitykselle. "Alkoholi on patent- tilääke kukistamaan tahdonvoimia . . . Juopumustilassa barbarismi . . . hallitsee siinä määrin kuin se yleensä nykyaikaista ihmistä voi hallita." Juoppous idättää "raakain intohimojen siemeniä" (Alkio 1919 a, 100, 115; Pyrkijä 3/1890, 38—9). Ketju on yleispiirteissään selvä: jos viina kukistaa tahdonvoiman, pahat tottumuk- set jäävät tai pääsevät vallalle ja vakiin- tumaan, itsekkyys ja omanvoitonpyynti syrjäyttävät yhteiskuntaelämässä ihmi- syyden ja kokonaisuuden edut, yhteis- kunnallisten taisteluiden ja kansan tur- mion tie on valmis.

Viina ja perinnäisen maatalousyhteiskunnan ihanne

Alkion yhteiskuntakritiikin monet tär- keät mittapuut ja hänen yhteiskuntauto- piansa ainekset ovat peräisin perinnäisen maatalouden arvoista ja tavoista ja myös eräänlaisesta "patriarkaalisen" ajan ihan- teellisesta kuvasta Alkion mielessä. Näitä "maahenkisiä" arvoja Alkio yrittää puo- lustaa tavaratalouden kehittymistä, kyl- mää liiketaloudellista laskelmointia, kau- punkikulttuurin ylivaltaa jne. vastaan. Alkoholin hän kokee heikentävän "maa- henkeä". Vaikka Alkio hyvin tiesi vanhas- sa maataloudessa alkoholia yleisesti käy- tetyn — olihan hän Puukkojunkkarien kirjoittaja —, hänen ihannekuvassaan talonpoikaisesta patriarkaalisesta men- neisyydestä alkoholia ei esiinny.¹ Alkoholi on päinvastoin yksi merkittävimpiä pe- rinnäisiä arvoja murentavista tekijöistä.

Alkoholi saattoi panna alulle talollisten "maahengen" rappeutumisen, sen käyttö oli omiaan lisäämään ajatuksia talonpidon kannattamattomuudesta ja johtamaan todellisuudessaakin siihen, että taloa ei kyetty hoitamaan kannattavasti. Alkoholi

häiritsi nuorison yhteisiä tilaisuuksia, se vaikeutti muun muassa talollisen nuori- son ja tilattoman nuorison yhtenäisyyden kasvattamista ja erojen tasoittamista nuorisoseuroissa, minkä Alkio näki nuori- seuraliikkeen yhdeksi tärkeäksi tehtä- väksi. Alkoholi haittasi myös patriarkaa- lisen hengen lujittamista isäntä- ja palve- lusväen välillä, se ei sopinut yhteen idyllisten puhdetyöiltojen kanssa, ruk- tien hyrinän ja höylän suihkinan kanssa.

Raittius ei ollut siis Alkiolle mikä tahansa hyvä asia eikä kieltolaki mikä tahansa reformi. Kieltolaki oli Alkiolle monessa suhteessa se ratkaiseva lenkki, jonka toteuttamisella saataisiin käyntiin muunlainenkin yhteiskunnan uudistus. Vertailu Alkion suhtautumiseen maare- formiin valaisee asiaa: Hän suhtautui koko ajan myötätuntoisesti maattomien olojen parannusyrityksiin, mutta siinä, millaisin keinoin se tapahtuisi, ja erityi- sesti, miten puututtaisiin vai puututtai- siinko lainkaan olemassa oleviin maano- mistussuhteisiin, Alkion kanta vaihteli; se oli ajoin hyvin epämääräinen, ja vasta kun poliittinen tilanne siihen väistämättä johti, oli Alkiokin valmis soveltamaan pakkolunastusta myös talonpoikien mai- hin. Talonpoikainen maanomistus oli Al- kiolle muuten pyhä ja koskematon ja yhteiskunnan puuttuminen siihen pakko- keinoin sopimatonta. Viina ja sen käyttä- minen oli eri asia, siinä voitiin harjoittaa pakkoa, koska "suuri osa kansaamme ja varsinkin sen yläluokista taipuu vain pakosta tämän järjestelmän alle" (KLL 27. 4. 1922). Kun lainsäädännöllä sekaan-

¹ "Talonpojassa ja Suomen vapaudessa" Alkio esi- merkiksi kirjoitti (1922, 70): "Uskontokielteisyys, sukupuolisiveettömyys, alkoholinautinto, työn kam- mo, suuri huvitteluhalu . . . kaikki ovat suomalaisel- le, talonpoikaiselle elämäntavalle perinnölliseltä kannalta katsottuina aivan vieraita. Ne ovat maahan virranneet viime vuosikymmenien kulus- sa, toinen toisensa mukana." Toisaalta hän saattoi kirjoittaa näinkin (1919 b, 221): "Väkijuomain jokapäiväinen, n.s. yhteiskunnallinen viljeleminen kuului vanhoihin, kristillisen yleismielipiteen su- vaitsemiin perintötapoihin, joilla olivat vuosituhan- tiset juuret."

nutaan siihen, mitä "syödään ja juodaan", niin se "merkitsee sen porvarillisen vapauden kieltämistä, jonka tarkoituksena on saada yhteiskunta sellaiseksi, että siinä ei toinen saa harjoittaa sellaisia vapauksia mitkä toista yrittävät viedä perikatoon. Väkijuomien käyttö on sellainen" (KLL 27. 4. 1922). Viimeiset lauseet muistuttavat muodoltaan Alkion kritiikkiä "vapaata kilpailua" ja "keinottelua" vastaan: niissä Alkion mukaan kukin yritti hyötyä toisen kustannuksella, yhden vapaus oli vapautta toisen vahingoittamiseksi omaksi edukseen. Perinteisestä maalaisyhteiskunnasta juontuville ajatuksille ei tietenkään ollut kovin kummallista vapauden rajoittamista se, että pidettiin silmällä, millaista elämää vietettiin, mitä syötiin ja juotiin.

Kirjallisuus

Alanen, Aulis J.: Santeri Alkio. Porvoo 1976

Alkio, Santeri: Ihminen ja kansalainen. Suomen Nuorison Liiton kirjasta N:o 1. Helsinki 1919. 1919 a

Alkio, Santeri: Yhteiskunnallista ja valtiollista. Valikoima sanomalehtikirjoitelmia vuosilta 1906—1918. Kootut teokset VI. Helsinki 1919. 1919 b

Alkio, Santeri: Juoppohullu. Elämäntarina. Helsinki 1920

Alkio, Santeri: Jaakko Jaakonpoika. Kootut teokset IV. Helsinki 1921

Alkio, Santeri: Patriarkka. Kootut

teokset XI. Porvoo 1927

Alkio, Santeri: Talonpoika ja Suomen vapaus. Vaasa 1922

Alkio, Santeri: Keisaririkos. Porvoo 1923

Kallenautio, Jorma: Kieltolaki ja sen kumoaminen puoluepoliittisena ongelmana. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 31. Jyväskylä 1979

Kieltolakilehti 1920—1922 (KLL)

Liakka, Niilo: Santeri Alkio. Porvoo 1932

Mäki, M. E.: Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana. Helsinki 1948

Pyrkijä 1890—1893

Sulkunen, Irma: Raittiusliikkeen synty Suomessa. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 105. Helsinki 1977

Takala, Jukka-Pekka: Santeri Alkion yhteiskunnallisen ajattelun logiikasta ja yhteiskunnallisesta taustasta. Julkaisen maton sosiologian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1979. 1979 a

Takala, Jukka-Pekka: Santeri Alkion ajattelu — kapitalismikritiikkiä talonpojan näkökulmasta. Sosiologia 16 (3), 1979 (ilmestyy). 1979 b

Tuomari, Paavo: Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. 3. painos. Kokemäki 1971

Valtiopäivien pöytäkirjat 22. 6. 1909 (Vppk)

Viikari, Matti: Ongelmallinen kieltolaki. Alkoholipolitiikka 44 (2): 94—100, 1979.

Alkoholipolitiikka Vol. 44:244—249, 1979